

man foretog sig, blev styrket og man fik stukket begreber i hænderne, der muliggjorde, at man kunne ytre sig om det. Måske er det i et længere perspektiv det marxistiske gennembruds fortjeneste, at den ikke-marxistiske historieforskning blev bedre!

Med 80'erne fulgte en konstaterbar opblødning af fronterne. Ikke få impulser hertil udgik fra et seminar i Historisk antropologi på Schäffergården i august 1980 (dette er bevidnet af Uffe Østergaard på tryk i Den jyske Historiker), og det var i disse år en bevidst redaktioniel linie hos Fortid og Nutid at skabe en dialog, både mellem historie og de tilgrænsende discipliner, men også mellem de (for) fastlåste positioner. Yderligere dokumentation for denne ændring kan aflæses af Den jyske historikers temaer ned gennem 80'erne. Det var egentlig en mærkelig oplevelse, at den politisk konservative Ladurie med sin Montaignou-bog blev førerguru i adskillige år!

80'ernes nye bud blev mentalitetshistorien – et lidt uklart begreb, der på en række områder (i det mindste i praksis) blev en fornyet opdagelse af et »forsømt område«. Med inspiration fra den historiske antropologi (igen en disciplin med noget vage grænser) og den europæiske etnologi satte man focus på tro og overtro, normer og værdier, tankesæt og faste forestillinger hos grupper, klasser og lag. Hvad er sagt om det marxistiske gennembrud gælder endnu mere for mentalitetshistorien. Den er ihvertfald endnu i sin proklamerende fase...

I det foregående er søgt indkredset nogle af historiefagets skiftende fronter. Det er en selvfølgelighed, at de ikke har afløst, men har suppleret hinanden. Det er måske i humaniora et særkende for historie, at selv den videnskabelige forskningsproces er tidskrævende. Der går faktisk tid fra ideen og koncepten til den færdige artikel, for slet ikke at tale om bog.

Som en art status nu sidst i 80'erne må anføres mangfoldigheden. Og dansk historieforskning kan ikke beskrives med en håndfuld professornavne med tilhørende doktorander og projekter. Det går langt bedre i vort naboland mod øst. Naturligvis har Vagn Dybdahl,

Kristof Glaman og Troels Fink – i alfabetisk rækkefølge – haft en betydelig indflydelse på faget. Men det har snarere været fagpolitisk end egentlig fagligt. Vi har få »skoler«, og ikke mange vil kendes ved et elevforhold.

Et skøn over de mest aktuelle tendenser indebærer antagelig en fortsat tilnærmelse til nabodiscipliner som antropologi, etnologi, folkemindevidenskab og litteraturvidenskab hen mod en bredere kulturhistorisk koncept. Clio har altid været en eftertragtet dame, og hun tænder hurtigt, når der opstår sød musik. P.t. har hun flere forhold gående, og hun er ikke meget hverken for svangerskabsforebyggelse eller provokeret abort.

Johs. Lind: Hug en hæl...

John T. Lauridsen anmeldte i Fortid og Nutid 1988 hæfte 4 Kroghs bog »Staten og de besiddelsesløse på landet 1500–1800« (Odense Universitetsforlag 1987) og efterlyste i den forbindelse en diskussion af Kroghs hovedtese. Således fristet vil jeg vove at meddele nogle tanker, som læsning af bogen vakte hos en, der er at henregne blandt de uskyldige lægmænd både på historieforskningens og marxismens område.

Forfatteren har ønsket at skitsere et helhedssyn på centralmagts politik overfor de besiddelsesløse i den nævnte periode. Det drejer sig især om at finde fælles intentioner for lovgivning vedrørende tiggere, tjenestefolk og tyve samt løsgænger og registrering. Og fællesnævneren skal gerne vise sig at være den herskende klasses bestræbelser på at udbytte det øvrige samfund, hvorfor de besiddelsesløse skal tvinges ind i det feudale system, hvor udbytning er mulig.

Udbytning er således et nøgleord, og det gentages i en uendelighed af variationer. Men det kommer vist aldrig rigtigt frem, om ordet forstås strukturelt eller moralsk. Hvis det forstås strukturelt som udtryk for den banale sandhed, at menneskernes børn får brød på bordet ved at tjene (eller: tjene på) hinanden, så har vistnok ethvert hidtil kendt samfund

været »udbyttersamfund«, og så er egentlig intet nyt sagt om feudalsamfundet med denne betegnelse. – Hvis derimod ordet er brugt moralsk, så siger det nok noget om mennesker, men igen meget lidt om det samfund, som de eventuelt forsøgte at udnytte uretmæssigt.

Begrebet »de besiddelsesløse« er ligeledes uklart: husmænd, inderster, tjenestefolk, bosiddende og omvandrende tiggere, invalider, arbejdsføre landstrygere, natmænd, udstødte.

En forestilling som »udbytningspolitikken over for de besiddelsesløse« repræsenterer altså allerede en ligning med to ubekendte. Men dertil kommer, at den udbytningspolitik, der skal beskrives, er centralmagtens, statens. Og denne stat er endnu en hypotetisk størrelse, for så vidt som den forsøges defineret på en måde, der er i modstrid med den daværende stats udtrykkelige selvforståelse: Den er et organ, der varetager *den herskende classes* interesser overfor andre stater og overfor andre dele af samfundet.

Staten skal altså ses som et underordnet og tjenende element i forhold til »klassekampen«, der er den altoverskyggende fællesnævner for alle sammenhænge. – På den baggrund er det ganske forståeligt, at forfatteren ser en inkonsekvens i, at staten på den ene side (i den mere direkte økonomiske politik) varetager den herskende classes interesser med ophøjet foragt for de besiddelsesløses rettigheder og situation, mens den på den anden side optræder som hele samfundets stat, når det drejer sig om områder af mere indirekte økonomisk betydning (fattigvæsen, straffelovgivning, retsvæsen og administrationsapparat).

Forståeligt nok vil forfatteren ikke acceptere en sådan inkonsekvens. Det ene af de to billeder af staten må sandsynligvis være forkert. – Men hvilket?

Forfatteren overvejer tilsyneladende slet ikke, om det skulle være hans egen forståelse af staten som udbytterklassens redskab, der skulle være en misforståelse. Her kunne han ellers have hentet megen inspiration f.eks. i fortalen til Danske Lov. Men dette spørgsmål er åbenbart slet ikke til debat.

Altså må vælges den anden mulighed: Når

staten beskæftiger sig med fattigvæsen m.m., så sker det i virkeligheden for at hjælpe herskerklassen i den almindelige udbytning.

Det er en vanskelig opgave, for forfatteren ser sig nødsaget til at konstatere, at samme herskerklasse oftest viste sig ret så uinteresset i foretagendet, når det kom til praksis.

Men når det betænkes, at det først og fremmest er selve lovgivningen med dens intentioner, der skal danne bevis for hypotesen, så viser projektet sig yderligere at være så håbløst, at det tilsyneladende kun kan gennemføres i kraft af, at benyttede kilder refereres direkte misvisende med ignorering af det, der er i strid med hypotesen. – Dette til trods for, at traditionel kildekritik påberåbes som grundlæggende for undersøgelsen.

Dette gælder i alt fald gengivelsen af fattiglovene, som ellers må stå som det helt centrale stof, når det drejer sig om at forstå netop de besiddelsesløses situation. For de fattige er da de eneste, der med sikkerhed kan kaldes besiddelsesløse, i modsætning til f.eks. tjenestefolk, hvis besiddelsesløshed er en mere eller mindre usikker antagelse.

En af de vigtige kilder er her recessen af 27/12-1587 om betlere. Rigtigt refereres den for at tilstræbe en langt grundigere organisering af tiggeriet end hidtil. På landet skulle sognepræsterne registrere de fattige, og sognet fik pligt til at forsørge disse registrerede fattige, der blev i stand til at legitimere sig med tiggertegn. Rigtigt er det også, at de normalt ikke måtte tigge undensogns; men det er lidt underligt at betegne det som et stavnsbånd, når ordningen dog sigter på at fastlægge, hvilke sogne der havde forsørgerbyrden: hvert sogn forsørger egne fattige. At det er de fattiges reelle behov, der er i centrum, fremgår også af, både at tiggernes aktionsradius kan udvides til nabosogne, hvis et enkelt sogn ikke er i stand til at underholde egne fattige (§ 12), og også af den begrundelse, der gives for sognenes forsørgelsespligt: at de fattige ikke skal nødes til at løbe andet steds uden for sognet efter deres føde (§ 10). Sognefolk, der forsømmer at underholde deres fattige, trues direkte med straf (§ 10). – Som en naturlig følge af forsørgerbyrdens fordeling skal de

fremmede tiggere i et sogn vises tilbage til deres hjemsovn (§ 15). Heri ligger der i virkeligheden en amnesti, for så vidt, som det allerede efter tidligere bestemmelser var forbudt at tigge i fremmede sogne. Kun hvis fremmede tiggere nu vender tilbage, skal de straffes.

At recessen lægger ganske stærk vægt på at få sat en stopper for tiggeres omvandren og arbejdsføres tiggeri, er ganske rigtigt; men det er en fordrejning, når forfatteren påstår, at recessens egen præambel angiver dette som formålet med bestemmelserne; for den nævner udtrykkeligt, at resultatet af denne tiggerpraksis jo er, at det går ud over de fattige, som lydigt bliver i hjemsognene for at modtage deres underhold der. – Som det også erkendes i vor egen tid, kan gode sociale foranstaltninger kun realiseres, 1) hvis de beholdes de nødlidende, der virkelig har brug for dem, og 2) hvis byrderne fordeles rimeligt.

Recessens egen ordlyd giver ingen anledning til at finde udbytningsmotivet i den. Selve den omsorg, der vises overfor de virkeligt nødlidende, strider direkte imod det (man kunne jo bar lade disse uproduktive dø!). Derimod kan både omsorgen overfor de virkeligt fattige og stregheden overfor dem, der tiggede unødvendigt, restløst forklares udfra et helhedssyn, hvor staten vil drage omsorg for samtlige undersåtter.

Når altså forfatteren konkluderer, at statens hensigt var dels at bekæmpe omstrejvende tiggere ved at stavnsbinde tiggerne til deres hjemsogne og dels at bekæmpe arbejdsføres tiggeri, så er det kun den halve sandhed. Og når forfatteren kun formår at få den halve sandhed frem, må det skyldes hans dogmatiske binding til den tanke, at staten var redskab for den udbytende klasse.

Den næste store regulering af fattigvæsenet foreligger i kong Frederik den Fjerdes forordning af 24/9-1708, der – som forfatteren også ganske rigtigt anfører – repræsenterer et fremskridt i forhold til tidligere bestemmelser derved, at den bl.a. etablerer en økonomi, som kan lette dens gennemførelse.

Men endnu engang er han nødt til at »sor-

tere i« teksten for at få den til at passe til sit helhedssyn. – Som helhed mener han om 1700-tallets lovgivning (herunder fattiglovgivning), at den fulgte de hidtidige intentioner, men blot var blevet mere effektiv. Det kan han for så vidt have ret i; men intentionerne var blot ikke dem, som forfatteren kan få øje på.

Han kan ikke få øje på andet end forøget arbejdstvang og stavnsbånd i 1708-forordningen. Og sådan må det jo være, hvis hans hovedtese skal holde. Derfor har han et skarpt blik for de effektiviseringer, der har at gøre med f.eks. forvisning af tiggere til deres hjemsogne, hvorimod han næsten overser effektiviseringerne, der skal ophjælpe selve forsørgelsen af de fattige, skønt de ellers er i overtal.

Han overser den forbedring, der ligger i, at man nu helt konkret skal fastlægge hver fattigs behov og sørge for, at det bliver dækket. At den, der er i stand til delvis at forsørge sig selv, af samme grund kun får supplerende understøttelse, kan han ikke se som det positive, der dog ligger i, at indkomsten suppleres, men ser det (uden nogensomhelst støtte i teksten) som udtryk for delvis arbejdstvang.

Den omstændighed, at der af 25 paragrafer kun er 6 (seks), der omhandler den »negative« side af sagen (bortvisning af uberettigede tiggere), taler i sig selv sit tydelige sprog om, hvor standhaftigt forfatteren er nødt til at lukke øjnene for, hvad det i virkeligheden drejer sig om, – for at kunne fastholde sin tese om udbytningsmotivet.

Det drejer sig om omsorgen for de fattige, og de »negative« bestemmelser har klart til hensigt at muliggøre og fastholde dette hovedsigte.

Hvorfor skulle der ellers være bestemmelser om, hvordan den fattige kan hævde sin ret – både overfor den bonde, som evt. ikke vil yde det pligtige (§ 6), og overfor den præst, der nægter at optage ham på fattiglisten, eller overfor fattiginspektørerne, hvis heller ikke de vil hjælpe ham (§ 11)?

Hvorfor skulle der være taget højde for den situation, at et sogn ikke var i stand til at forsørge egne fattige (§ 9-10)?

Hvorfor skulle provsten være forpligtet til ved den årlige visitats at tilse, at de fattige fik deres forordnede forplejning (§ 16)?

Hvorfor skulle der ligefrem være en bestemmelse om, at en bonde kunne optage et kortfristet rentefrit lån med 1. prioritet i ejendommen, hvis han midlertidigt var ude af stand til at yde sin forpligtelse overfor de fattige (§ 7)?

Man må da mene, at det var alt for meget at gøre ud af bitingene, hvis den virkelige hensigt var at tvinge de arbejdsføre ind i produktionsapparatet!

Men alt sådant har slet ikke forfatterens interesse. For det indicerer jo, at kongen var drevet af ønsket om at drage omsorg for disse fattige undersåtter, »så at enhver af den velsignelse, han af Gud har annammet, igen velsigner Gud i hans fattige lemmer« (§ 5). Og denne hensigt kan ikke forenes med den hy-

potese, der gerne skulle bevises (fattiglovgivningen som led i udbytningspolitikken).

Forfatteren bemærker ganske rigtigt på p. 20–21, at »det bevis, der kan gives for en overordnet teoris relevans, er en demonstration af dens forklaringskraft«. Han *kunne* have valgt at opgive sin teori, fordi den viste sig ude af stand til at forklare den faktisk forekomne lovgivning. Men for fattiglovgivningens vedkommende har han reddet sin hypotese, fordi kilderne ikke har fået lov til at komme til orde med de elementer, som den ikke ville kunne forklare.

Og det er synd. Der trives ganske vist p.t. en filosofi om at give frit slag for udnyttelse af historien i den ideologiske prædikens tjeneste. Men forfatteren ville næppe tabe noget ved at overlade sådanne tiltag til mindre begavede forskere.